

A Ferenczy-kultusz kezdete Rimaszombatban

Wallentínyi Dezső

Előjáró beszéd

Rimaszombat kultúr-ébredése:

**A Tompa-ünnep. A Tompa-Társaság.
A Ferenczy-ünnep. Ferenczy levelei és
kiadatásuk hiteles története**

Rimaszombat – ez a hosszú századokon át ismeretlen, csendes, iparúzó város – 1902. június hó 4-én eddigelé soha nem látott, nagy napra virradt. A város apraja-nagyja eddigelé soha nem ismert nagy kultúr-ünnepre készült. A házak, tornyok, középületek lobogó és zászlódíszben. A lelkek csodálatos, soha nem érzett lobogó lelkesedésben. A város vendéglői, a magánosok „tisztá szobái” telve az ország irodalmi, tudományos, művészi világának, egyházi életének nagyságaival. Az utcákon a megyebeli notabilitások körül: Hanva, Beje, Kelemér, Lénártfalva, Csíz: az egész Sajó-, Rima- és Balog-völgy ünneplőbe öltözött, nagyrészt kálvinista népe. Iskolás fiúk és fehér ruhás leányok hosszú seregei. Mind koszorúkkal, mind virággal. Valamennyien hódolni jöttek Rimaszombat sok jeles szülötte közül a legnagyobbnak, a legismertebbnek: **Tompa Mihály** emlékének. Mindenki látni óhajtotta testi feltámadását. Szülővárosába való diadalmas bevonulását.

S amint **Bornemisza László, dr. Veress Samu, Lévy József, Hámos László, dr. Négyessy László, dr. Beőthy Zsolt** és a többi helyi, megyei, egyházi és országos küldöttségek képviselőinek, szónoklatainak és koszorúinak erdejéből hatalmas, vállas alakja a nagy költő-papnak megjelent: az ünneplő gyülekezetet szent áhítat szállotta meg. A szívek közös, nagy érzésekben dobbantak össze.

(Annak emlékeztére, hogy 150 éve hunyt el nemzeti szobrászatunk megteremtője, illetve 110 éve foglalta el katedróját a rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnáziumban a Ferenczy István kultuszáért oly sokat tevő id. Wallentínyi Dezső)

Valamennyien éreztük a nemzeti irodalom, a nemzeti költészet összekötő varázserejét. Nagyaink megbecsülésének hazafiúi és kulturális kötelességét. S amint Gömör-megye másik nagynevű szülöttének, **Holló Barnabás**nak művészi ihlete és vésője által pompásan megelevenítve, újjáteremtve Tompa Mihály ércalakja az ünneplő sokaság felett – kezében egy csipkerózsával, arcán ennek virágregéjét szövögető költői ihlettel, merengő tekintettel – elnézett favázás szülőháza¹ és a református templom felé: íme! úgy éreztük, hogy egykor rengeteget szenvedő ércszíve velünk összedobbant.

A néma ajkak megszólaltak. És legelső szavukkal figyelmeztettek egy másik rimaszombati nagyságra: a már-már elfelejtett Ferenczy Istvánra, a legelső magyar szobrászművészre.

Szellemi utódai, a b e a v a t o t t a k megértették a néma beszédet.

A legelső magyar tanár: **Beőthy Zsolt**, a *Kisfaludy-Társaság* elnöke látni kívánta a F e r e n c z y s í r j á t. Bizony kevesen tudták volna pontosan megmutatni!

Szerencsére élt még akkor az én áldott emlékü mentorem, a tudós **Fábry János**.² Hozzá fordultam tehát a nagyok kérésével. És szóltanul vonultunk a közeli régi temető – a mai *Mikszáth-liget*³ – felé. Aggódva lépkedtem leghátul. Éreztem, hogy szegyenkeznünk kell! – a kegyeletlenségért. A temető kapujától jobbra, a líceum-sövény mentén, a legszélső, jeltelen sírsoron át gyalog ösvény vezetett. A 20-ik sírhalomnál két akácfa zöldelt. Előtte **Jánosdeák András** vas fejfája sötétlett a második sorban. Rajta muhar. Mögötte dudva. És semmi, semmi jel...

„Ez az!” – szólt búsan Fábry János, levén szép ezüstfehér fejről a kalapot. – Síri csend... Majd Beőthy megemelvén kalapját, így sóhajtott fel: „Nagy szellem! Adjon neked az Ég hálásabb nemzedéket, kegyetesebb utódokat!” – Négyessy észrevétlenül letépett egy muhar-kalászt és tárcájában rejté el.⁴ A többiek: **Alexander, Hegedűs István, Jakab Ödön**: bizony mélységesen elszomorodtak mind.

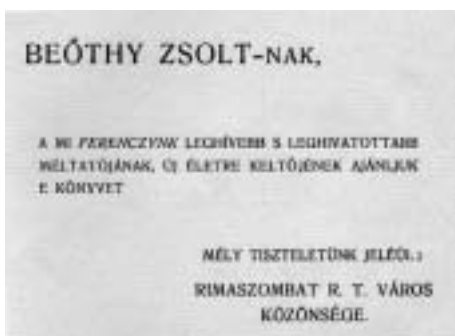
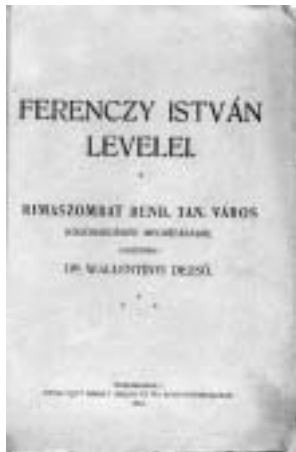
Csak a Fábry szeme villant biztatón felém.

Csak ő sejtette meg a közeli ébredést...

*

Ez volt a Ferenczy rehabilitációjának kezdete. Ez az előkelő látogatás, ott, a régi rimaszombati temetőben, a behorpadt, jeltelen sírhalomnál. Tompa Mihály szobrának

leleplezése napján. Rimaszombat legelső ilyes kultúr-ünnepén. „Ott fizette meg az én verejtékem az én hazámnak azt a kis földet, ahol az én hamvaim a trombitaszót elvárják, a mely a feltámadást a földnek egyik sarkától a

másikig hirdetni fogja. Azoknak a seregével, akik a haza ügyébe fáradoztak, akarok ismét újra felkelni.“

S úgy lett. Jóslata beteljesült!

Legelőbb Tompa kelt fel – Gömörmegye, Rimaszombat és tisztelőinek áldozatkészségéből. – S amint diadalmasan bevonult szülővárosába, életre hívta nyomban nagy testvérét, fegyvertársát: Ferenczy Istvánt.

E sorok írója nyomban megvitte az eset hírét a *Gömör-Kishont*, a legrégebb vármegyei hírlap szerkesztőségébe. Mely még aznap este – mint minden szerdán – az öreg, érdemes kiadónak: **idb. Rábely Miklósnak** szobájában **Lukács Géza** alispán, akkor még vármegyei főjegyző körül csoportosult. Hogy irányítson. Megbíráljon. Buzdítson és új életre serkentse e város és e megye értelmiségét.

Nyomban megalakult a *Ferenczy-emlékbizottság*.

Dr. Veress Samu vezércikket írt. Alexander (Alfa) a *Budapesti Hírlap*-ban megírta híres *Rimaszombaton* című tárczáját, mellyel nagy lökést adott a készülődő mozgalomnak, sőt az ő hatása alatt nemsokára tényleg megalakult a *Tompa-Társaság* is az ébredező Rimaszombatban; **Zilahi Kiss Béla** (Június) szintén a *Budapesti Hírlap*-ban, Jakab Ödön a *Magyarországban*, **dr. Markó Miklós** földink a *Vasárnapi Ujságban*, **Kiss József** – kit szintén és büszkén a magunkénak, a rimaszombati főgimnázium tanítványának vallunk – a *Hétben*, **dr. Kármán Aladár** a *Pesti Hírlap*-ban, mind szebbnél-szebb terveket vetettek

fel a Tompa-szobor leleplezésével kapcsolatban Ferenczy kultuszának, emlékének felelevenítése érdekében.

A Gömör-Kishont szerkesztősége alúlirottat szólította fel egy felhívás megszerkesztésére. Ez a július 3-iki számban meg is jelent és szólott ekképpen:

*

Emléket Ferenczynek!

Rimaszombatban, a régi temetőben van egy jeltelen sír. „Se kő, se kereszt, semmi!“ Gyom verte fel. Belepte sűrű perje.

„Nagy szellem! Adjon neked az Ég hálásabb nemzedéket, kegyeletesebb utódokat!“ – e szavakra fakadt egyik legnagyobb esztétikusunk a behorpadt sír láttán.

Mert az elfeledett hant alatt a legelső magyar művész-szobrász: Ferenczy István alussza örök álmát.

A magyar művészi képfaragásnak úttörője, mai európai híru művészeinknek első mestere, szellemi apja.

Szegény mesterembernek volt a fia. És ő belső sugallattól ösztönöztetve mégis messze idegenben járt, hogy az olasz **Canova** remek alkotásain fejlessze ízlését, istenadta művészi képességeit a nagy dán mester: **Thorwaldsen** vezetése mellett!

S aztán hazasiertett, telve ihlettel, vággyal, hogy megteremtse forrón szeretett honában azt, ami abban addig még nem létezett: a magyar szobrászatot!

Lázás szorgalommal fogott a munkához. Alkotásaival dicsekszik az ősi debreceni kollégium, a budapesti múzeumkert, az esztergomi bazilika stb. Többi hagyatékát megőrzi majd az *Országos Szépművészeti Múzeum*nak *Ferenczy-szobája*.

Sokat dolgozott. Vésője alól sok remekmű került ki. A holt kőbe életet lehelt. Egy, csak egyetlen egy nagy bűne – nem! – erénye volt: imádatl szerette hazáját! Mindent magyarul a magyarnak! Ne csak a kéz, ne csak a lélek, az eszme: legyen a kő is magyar! Ez a nagy nemzeti érzés szegte szárnyát. Kortársai nem értették meg, félreismerték, sőt teljesen el is felejtették.

Oly korban élt, mely nem ért rá a művészettel törődni; melyet más eszmények lelkesítettek, mint őt. S oly időben – 1856-ban – halt meg, melyben a letiport magyar kebeléből egészen más sóhajtás, más sóvárgás tört elő, mint az ő csalódott, égbeszálló lelkéből.

Azóta hazánk felett ismét kiderült. A tudomány, az irodalom és a művészet mezőin szép virágok nyílnak.

És a Ferenczy sírja ma is jeltelen!

A minap érchen köztünk megjelent nagy szellem.

Tompa figyelmeztetett súlyos mulasztásunkra. Tompa vezetett az elhagyatott sírhoz is, mely vádolólag szól hozzánk mindnyájunkhoz.

E vád és a nagy tudós felkiáltása az egész művelt magyar társadalmat illeti.

Vádol, de buzdít is.

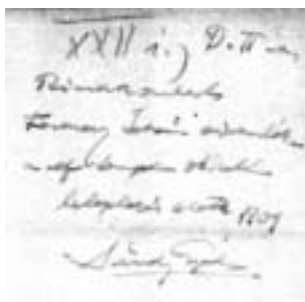
Értsük meg mind a kettőt! Pótoljuk a múltnak mulasztását; legyünk hálásak és kegyeletesek az első magyar szobrász iránt.

Állítsunk emléket Ferenczynek!

Nagynevű íróink a napi és heti sajtóban szebbnél szebb terveket vetnek fel.

Kiváló szobrász-művészünk: Holló Barnabás hozzánk

Rimaszombat
Ferenczy István
síremléke
a ref. templom oldalában
leleplezése előtt. 1909.
(Sándy Gyula felvétele és
szövege)

intézett szép levélben az emlék mintázását ingyen ajánlja fel.

És 14 lelkes művész-növendék – a nagy Stróbl tanítványai – kész a rendelkezésre adott anyagból az emléket

minden jutalom nélkül kifraggni.

Ily lélekemelő mozzanatok mellett maradhat-e illetlenülül az a művelt magyar társadalom, mely minden szépért és nemesért nemcsak lelkesedni, hanem áldozni is tud?!
Nem!

Mert mi úgy érezzük, hisszük, tudjuk, hogy adakozásra hívó szavunk erdős béreceinken, kalászos rónáinkon mindenütt szíves fogadtatásra és viszhangra talál.

Mi bízva bízunk abban, hogy Ferenczynek emlékszobra nemsokára állani fog, hirdetvén az ő dicsőségét, de még inkább a művelt magyarságnak nagyjai iránti hálas kegyeletét!

Úgy legyen.

*

A gyűjtést maga az ingyért dolgozó szerkesztőség, majd a minden szépért lelkesülő, áldozatkész „hanvai remete”, **Hanvay Zoltán** indította meg.⁶

E látogatás és hírlapi cikkek útján értesült **dr. Kammerer Ernő**, az akkor épülő Országos Szépművészeti Múzeum európai hírű igazgatója közelebbről, pontosabban Ferenczynek a családnál, s közelebbről özv. **Jánosdeák Andrásné**, e lelkes nagyasszonyunknál kegyelettel őrzött nagy értékű művészi és irodalmi hagyatékáról, melyet **Ferenczy József**, a szobrász öccse 1873-ban bekövetkezett halálakor megőrzés végett reá bízott volt. Meg is őrizte. Kegyelettel. Hűséggel...

A Kammerer finom kezében a mi elfeledett Ferenczynek ügye a legjobb kezekbe került.

1903 tavaszán özv. Jánosdeák Andrásné szül. **Káposztás Zsuzsánna** – Ferenczy István unokahúga⁷ – már a magyar államnak ajándékozta a szobrász egész művészi hagyatékát. Ennek ellenértékeül a vallás- és közoktatásügyi minisztérium immár:

1. berendezte az Országos Szépművészeti Múzeumban a külön Ferenczy-szobát;

2. megalapította a külföldre induló szobrásznövendékek számára a Ferenczy-ösztöndíjat;

3. megíratta **dr. Meller Simon** múzeumőrrel Ferenczynek képes életrajzát, mely egyúttal legjobb művészi és műtörténeti monográfiánk e korról;

4. exhumáltatta hamvait és a **Sándy Gyula** tervei szerint, **Tóth Béla** felügyelete mellett művészi ízlésű és stílszerű mauzóleumban – itt a református templom oldalában – méltó helyen elhelyeztette;

5. mellszobrát karrarai márványból – **Stróbl Alajos**, legnagyobb élő mesterünk – útmutatásai nyomán az ifjú művész: **Vaszary Lászlóval** „remekbe” kifaragtatta, sőt

6. a Kammerer buzgóságából **Hevessy Pál** festővel megcsinálta a lehetetlent: új életre keltette, összeragasztotta, kijavította Ferenczynek legszebb alkotását, a nagy tűzvészkor összeroppanó, a sírgödörben félszázadon át ezer darabra mállott Euridykét.⁸

Így virradt Rimaszombat 1909. szeptember 26-án fejlődése, ébredése, legújabb korszakának má s o d i k nagy kultúrúnnepére: Ferenczy István síremlékének és szobrának leleplezési szép ünnepélyére, melyet a Tompa-ünnepe szült s melyet az Országos Szépművészeti Múzeum igazgatója rendezett. Finomúlt ízléssel. Nagy körültekintéssel. Fényes sikerrel.

Külsőségei ugyanazok, mint a Tompa-ünnepségen. Csak mintha az érdeklődő helybeli polgárok száma megnövekedett volna!? Zászlók alatt vonultak ki a *Rimaszombati Polgári Olvasókör*, az iparosok és kereskedők egyesületeinek derék tagjai. Talán a polgári önérzet növekedett meg? Avagy talán valami újabb szellem, újabb nemes érzések ébrednek e hazafias, büszke magyar keblekben. Hazánk szellemi óriásainak – országos magyar íróknak, művészeknek, tudósoknak látogatásai a vidéken – katedráinkról régóta hirdetjük, hogy nem maradhatnak hatás nélkül e minden jóra fogékony, de a múltban elhanyagolt magyar polgárságra, a szükös és egyoldalú életet élő vidéki értelmiségre.

A Gömör-Kishont ünnepi száma aznap a következő vezércikkben fejezte ki a közhangulatot:

*

Ferenczy

*Édes István bátyám, feléd száll, feléd száll
Hattyú bús énekem,
Nagy szellemed ölén tán pihenést talál
Dalt teremtő lelkem.*

*Óh, hadd borúljak le azon oltár előtt,
Mit te állítottál,
Melyben örök lángot – mit az ég kölcsönzött –
Honomnak szíttottál.*

Így búcsúzott még élő, de már megtört, nagyrotörő terveiben csalódott szobrász bátyjától a szíve szerelmében szintén csalódott, a haza jövője felett kétségbeesett unokahúga. Így borult le a legelső magyar szobrász-művész nagy szelleme előtt az irodalmunkban legelső figyelemreméltó költőnő: az alig huszonhárom éves és máris a halál sötét gondolataival tépelődő **Ferenczy Teréz**. Egy elégikus, megható szép költeménnyel mutatta be utolsó áldozatát a rendületlen, a mindent feláldozó hazaszeretnek azon megszentelt oltárán, melyet a magyar képfaragás úttörője, atyamestere saját erejéből emelt a magyar szobrászművészetnek s ezzel az egyetemes magyar nemzeti művelődésnek.

Így búcsúzott, így áldozott az exaltált lelkű magyar Sappho az élet és a természet tavaszán. A nagyszécsényi várrom százados jegenyéi alatt. A fehér tisztalak lombos lugasában. Három héttel azelőtt, hogy meghasonlott, fájó szívébe gyilkos golyót röpített. Három évvel azelőtt, hogy az egykor ünnepezt Ferenczy István a rimaszombati sírkertben jeltelen sírjába dőlt. Az elemek háborgása közben. Zuhogó záporban. Zúgó viharban. Mintha a nagy természet igyekezett volna egyedül megadni a méltó végtisztességet a haza nagy fiának.

Pedig Ferenczy, az úttörő, az első magyar szobrász-művész másféle temetést, más elismerést érdemelt!

Mert hiszen ő egész életét hazájának, a magyar művelődésnek áldozta fel.

Feláldozta ifjúságának örömeit, a csendes családi boldogságot, melyet otthon a szülői házban látott és megszeretett s melyhez éppen pályájának nehéz küzdelmei miatt soha nem juthatott.

Valóban úgy járt, miként maga írja, mint az, a ki téli reggel útra indul: az éjjeli havat kellett törnie és a fuvatagokkal küzödni. Nem járt senki ez uton még ő előtte. Nem látott senkit maga mellett.

A sötét, mélységes éjből váratlanul előtörő üstökös-csillag volt, mely két évtizeden át szórta művészetének szelíd fényét, hazaszerető szívének forró sugarait az ébredező, a '48 világossága felé rohanó Magyarországra. S a midőn letűnt, annál rémesebb sötétség borult e szegény hazára.

Emelkedése, pályafutása, dicsősége és bukása szoros és elválaszthatatlan kapcsolatban volt a XIX-ik század első felében nemzeti erejének, nagyobb hivatásának öntudatára ébredt magyarságnak emelkedésével, dicsőségével és bukásával.

Az ősi iparúzó, mélyen vallásos, de művészi hagyományok nélkül szükölködő Rimaszombat, a múlt dicsőségének emlékein álmodozó Buda, a hatalmának tetőpontján álló Bécs, s a klasszikus művészetnek fényében tündöklő Róma; majd ismét a már ébredező magyar főváros és végül megint a világ zajától félreeső, csendes rimaparti város: ezek jelölik sajtóságos pályájának, egyes változásait.

A szükös rimaszombati lakatosműhely, a budai kezdetleges rajziskola, a bécsi acél- és ércmetsző-gyár, majd egy évig a bécsi művészeti akadémia, a római fényes szobrász-műtermek, a tabáni, Országház-utcai saját háza s legvégül ismét a Temető-patak menti favázas munkaterem: ezek voltak az ő lankadatlan, soha meg nem szűnő és mindenkor a köz javát, a magyar haza dicsőségét célzó heroszi munkásságának színhelyei.

Apja, a magyar vallására és előkelőbb mesterségére büszke rimaszombati polgár, a szegénységgel küzödni hatosztályú magyar kálvinista gimnázium, a budai **Rauschmann**; a hugenotta **Turiet**; majd **Fischer** és **Klieber**, a klasszicizmus elméleti hirdetői; és végül koruknak legünnepelebb nagymesterei, a dán **Thorvaldsen** s az olasz **Canova**: ezek voltak tanítói.

Művészi alkotásainak stílusát, erejét és gyengeségeit: mind-mind nekik köszönheti. Nem külön-külön, hanem valamennyinek együttesen, amint jóra, szépre fogékony lelkét megragadták, csiszolták és kiművelték.

Nagyszámú műalkotásainak tárgyválasztásában, művészi felfogásában, a stílusban és idealizáló hajlamában: mindenütt korának hű kifejezője és mestereinek hű tanítványa.

Legnagyobb hatással mégis a sima, a puha, a lelkes Canova volt reá. Legsikerültebb női szoborművei: a Pásztorleányka, a *Kulcsár*-, a *Forray*-, a *Brunswick-emlékek* búsongó női alakjai és a legutolsó, a sírjából imént kikerült *Haldokló Eurydiké*: mind a világhírű Canova bájos nőalakjaira emlékeztetnek.

Hogy mestereit utól nem érhetette, ezen sincs mit cso-

dálkozunk. Rajzbeli és minden művészi előtanulmány és művészi hagyomány nélkül, úgyszólván egyszerre és váratlanul toppant be Bécsbe éremmetszőnek és Rómába

A sírból darabokban előkerült Eurydiké

szobrásznak, anélkül, hogy előbb csak egy durva követ is megfaragott volna. S emellett naponként 8-10 órán keresztül, egészen 26 éves koráig a lakatos műhelyekben dolgozott a mindennapi kenyérért!

És hogy fejlődésében alig van emelkedés? Ez is természetes. 32 éves korában tért vissza hazájába, 10 évi távollét után és itt teljesen magára hagyatva állott, mester és vetélytárs nélkül. Leereszkedő maecenasok és laikus tanácsadók között fantáziájának alkotó erejét nagyon bénította az is – miként az Eurydike mintázása közbe maga panasolja – hogy itthon úgyszólván mindent súly és méret szerinti megrendelésre kellett dolgoznia.

Hát még a magyar márvány keresésnek hosszú, keserves évei!

Teljesen önálló alkotásai: a *Pásztorleányka*, a kitűnő érmek és rézmetszetek, *Szent István vértanú* gyönyörű *oltára* az esztergomi bazilikában, a *Csokonay*-, *Kazinczy* stb. *mellszobrok*, a *Mátyás-émlék* tervei és saját életének allegóriája, a gyászos sorsú, de ma már poraiból új életre keltett Eurydike: nem közönséges művészi képességeknek élő tanúbizonyságai.

Szegény hazánknak kicsinyes korlátai között az 1830-as és 40-es években gazdag, ünnepest nagyság. Vaksötét éj után – első hajnalsugár.

Izzó magyarságával meg mindörökre tiszteltreméltó.

Ne feledjük, hogy Ferenczy eszének megszerzette tudásával, kezének öröklött ügyességével, teremtő fantáziájának szertelen lobogásával nagy és túl érzékeny.

Szívének minden dobbanásával magyar volt. És mindhaláláig csak magyar!

Kora mozgó eszméinek hű kifejezője, kőben, érben megörökítője. A korabeli magyarság vágyainak, törekvéseinek és eszményeinek megtestesítője.

Születésénél, neveltetésénél fogva pedig minden érneivel és minden gyengéivel együtt tipikus rimaszombati kálvinista polgár.

E város intelligens és munkás polgárságának véréből való vér, húsából való hús. A mi lelkünkéből kiröppent nagyratörő lélek!

Az ő elismertetése, megtiszteltetése és dicsősége: Rimaszombat egész polgárságára tisztesség és dicsőség. Az ő emlékének szentelt ünnep: az egész város ünnepe. Sőt több: az egész magyarságé!

Ferenczy immár nem csupán egy, az ő emléket kegyelettel őrző családé, s nem is a kiváló hívére méltán büszke egyháze: Ferenczy immár az egész művelt Magyarorszáé!

Azzá tette a hivatása magaslatán álló magyar kultusz-kormány, amikor gazdag művészi hagyatékát a legelső magyar szépművészeti múzeumban helyezte el, ahol a műveinek külön Ferenczy-szobát szentelt. Azzá tette, amidőn emlékere és nevére állandó művészi ösztöndíjat rendelt, azzá tette, amikor megíratta és kiadatta kitűnő monográfiáját.

És amidőn ma jeltelen sírjából immár a magyar állam

A restaurálás után

emelte díszes síremlékben pihenő hamvai előtt megjelenik a magyar kormány nagynevű képviselője, a magyar művész-, tudós-, íróvilágnak, a magyar szellemi arisztokráciának fényes serege; Gömörmegyének és szülővárosa minden kulturális és társadalmi intézetének küldöttségei,

a nagyszámú rokonság, s e város apraja-nagyja, hogy lerója a hála és kegyelet adóját a nagy szellem emléke előtt: íme úgy látjuk, úgy érezzük, hogy az elődök felszázados mulasztása pótolva van. Ferenczy nem halt meg.

Ferenczy újra él! Feltámadott, hogy az ezredéves Magyarország nagyjairól lelkesülő fantáziájának szép alkotásaival; a magyar földért, a magyar műveltségért hevülő szívének forró hazaszeretetével bevilágítsa a messze jövőbe. Utat mutasson a követésre.

53 év előtti gyászos temetésén zengett az ég. Zúgott a vihar. Zuhogott a zápor. Mai örömnepén egy egész ország szíve dobban össze. Az egész modern Magyarország gyűjt búcsú áldozati tüzet az első szobrászművész emlékének fenséges imával, fenséges énekkel.

Hálás pályatársai, az apát messze túlszárnyaló fiak: a ma már a külfölddel is versenyző magyar szobrászművészek karrarai márványban örökítették meg nemes arcvonásait.

Ez a ma leleplezendő szobor és a pompásan restaurált Euridyke minden szónál szebben, beszédesebben fogja hirdetni valamennyiünknek és az ide zarándokoló idegeknek a nagy **Berzsenyi** örök ígét:

*„A derék nem fél az idők mohától,
A koporsóból kitör és eget kér,
S érdemét a jók, nemesek s jövőendő
Századok áldják!”*

*

Életre kelt újra, megszólalt ismét az egykor országos diadalokat arató, aztán ismét elnémult *Rimaszombati Dalárda*.

Az emlékbeszédet Beőthy Zsolt tartotta! Hogy milyen külső sikerrel? Elég annyit felemlítenem, hogy minden rimaszombati ember követelte ennek a gyönyörű beszédnek, e hatalmas jellemrajznak e Levelek élén közzétételét. Mindenki óhajtott újra élvezhetését. S hogy milyen e beszéd? Közreadjuk.⁹ Olvassa és élvezze szépségeit mindenki, a ki m a g y a r u l szólni, érezni, tudni és akarni kíván. E nélkül hiányos volna Ferenczy minden levele, minden írása. Olyan ez, annyira hozzátartozik Ferenczy megértéséhez, mint a **Vörösmarty** védelme,¹⁰ mellyel József öccse, a szobrász arcát a diófa és márvány kettős koporsóban 1856. július 4-én betakarta, hogy még ott is könnyebb legyen álma és szebb legyen földi elmúlása, túlvilági ébredése...

Beőthy beszéde után **Molnár Viktor**, akkori közoktatásügyi államtitkár átadta az emléket, a szobrot, az Euridykés koporsót a református egyház képviselőjének, **Czinke István** lelkésznek; s a mi nagy szónokunk méltóképen felelt a szép beszédekre. Mindnyájunk nevében. Mindannyiunk szívéből!

Aztán a sok virág és a sok koszorú elborított mindent. Szíveinkben pedig még erősebben elmélyült nagyjaink megbecsülésének most már öntudatos szükségérzete...

Ugyanaznap délelőtt Beőthy – a mi Ferenczyknak elismertetésének már jóval előbb, az egyetemi katedrán is évtizedeken át buzgó hirdetője, lelkes és hivatott méltója – felkereste városunk polgármesterét: **dr. Kovács Lászlót**, – akinek nevéhez és munkásságához fűződik Rimaszombat legújabb fellendülése – és felhívta figyelmét a **F e r e n c z y – k u l t u s z** méltó befejezésére, h á t r a h a g y o t t l e v e l e i n e k

kiadására. Ugyanekkor felkereste és látogatásával megtisztelte alulírottat, egyik örökre hálás tanítványát is. És lelkemre kötötte nemes eszméje hírlapi előkészítését és kivitelét is.

A város kultúrkötelességei iránt fogékony polgármesterünk készséggel ígérte meg a maga részéről a visszautasíthatatlan kérés és felhívás teljesítését. A kivitel előkészítését ő is reám bízta. Én pedig szíves örömmel vállaltam a megtisztelő feladatot. Ferenczyknak iránt még az egyetemen Beőthy által belém oltott mély tiszteletből. Rimaszombat, ez igazi otthonommá vált város iránti erős szeretetből. És nagy mesterem iránti örök hálából.

Megindult a hírlapi előkészítés, sűrű cikkezés. Ebben is legjobb és leghívebb támogatóm: dr. Veress Samu, főgimnáziumunk kiváló igazgatója volt.

1910 tavaszán Tóth Bélával és Győry Lajossal megalapítottuk a *Gömöri Ujságot* a **Lévai Izsó** kiadásában. S megindult a nemes szellemi torna a köz javára a két sajtóorgánium között. Cikk cikket követett; sok a Ferenczy érdekében.

1910. július 6-án már sürgős beadványt nyújthattam be a városi tanácshoz, melyre **dr. Gyürky Pál** pártoló előterjesztése alapján a következő tanácsi határozat hozatott:

2966-1910. sz. határozat

„A tett javaslatokat elvileg magunkévá téve, azoknak a közgyűlés elé való vitele előtt a Ferenczy-leveleknek kiadása végett az Országos Szépművészeti Múzeum Igazgatóságát kérvény útján megkeressük, az összegyűjtésre dr. Wallentínyi Dezső főgimnáziumi tanár urat felkérjük, s a lemásolási költségek fedezésére egyelőre 100 koronát megszavazunk. Miről polgármestert helyettesítő főjegyzőt a dr. Wallentínyi Dezső kiértékesítése végett is értesítjük. – Rimaszombat, 1910. július 6-án.

Jegyzette:

Dr. Gyürky Pál, s. k. vsi főjegyző“

Hivatalos megbízatást nyertem tehát a Ferenczy-levelek összegyűjtésére. Másnap már Budapesten jelentkeztem az Országos Szépművészeti Múzeumban dr. Kammerer Ernő igazgatónál, aki lekötelező szívességgel fogadott s nyomban felajánlotta az állam örök tulajdonát tevő 176 darab Ferenczy levélnek gépirásos másolatát. Majd dr. Meller Simon múzeumörhöz vezetett. A Ferenczy-irodalom legbiztosabb kútfejéhez és tudósához. Régi jó barátomhoz, aki a kiadás nehéz munkájában legtöbbet segített s akinek épen azért legnagyobb köszönettel adózom.

Az ő útbaigazításai nyomán 10 napon át átkutattam a budapesti országos közönyvtárakat és levelestárakat. De a

Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában, a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtárában, Pestvármegye Levéltárában, a Magyar Királyi Országos Levéltárban, a Helytartósági és Nádori Levéltári Indexekben – sajnos! – mindössze sem sok adatra, még kevesebb eredeti Ferenczy-levelekre és iratra bukkantam. Felkerestem öz. Jánosdeák Andrásné úrnőt is, kérvén a még birtokában levő eredeti leveleket. De bizony – hivatkozással azok bizalmas családi s így magánérdekű tartalmára – csak figyelmes fogadtatásban és udvarias elutasításban volt részem, jóllehet unokája: **Harmatzy Loránd** min. titkár minden befolyását készséggel latba vetette kérésem javára.

Itthon Rimaszombat város levéltárában megtaláltam Ferenczy végrendeletének hivatalos másolatát **Vigh Gábor** városi pénztáros szívességével. Aztán több ízben küldtem felhívást az összes helyi és országos lapokba is a magánosoknál esetleg még rejtőző leveleknek és iratoknak a beküldése, felhasználhatása végett. De ez irányú fáradozásom teljesen meddő maradt. Nem kaptam semmit, semmit... Pedig szent meggyőződésem, hogy az egykor országosan ünnepelt szobrászunk korának valamenyny nagyjával – megmentett leveleinek tanúsága és a bűvár **id. Farkasfalvi Imre** állítása, feljegyzései szerint is – rokonaival, sőt ismerőseivel is váltogatott egy-két levelet.

Nem Rimaszombat város nemes tanácsán, nem is az összegyűjtőn múlik tehát, hogy e kiadás – fájdalom! – nem számíthat a teljességre. Vártunk, kértünk, cikkeztünk és leveleztünk évekig!

Aztán 1911. október 24-én **Geduly Géza** gyógyszerész, bizalmas baráti kérésemre a városi képviselőtestületi közgyűlésen az ügy iránt meleg szeretettől áthatott beszédben jelentette be, hogy a Ferenczy-levelek összegyűjtése befejezettnek tekintendő s így itt az ideje, hogy a város mielőbb lerója nagy fia iránti kegyeletes háláját és teljesítse a polgármesternek országos embereknek tett ez irányú ígéretét. A képviselőtestületi közgyűlés a polgármesternek a tanács nevében és különösen **Badányi Gyula** rendőrfőkapitány és dr. Gyürky Pál főjegyző készséges támogatásával előterjesztett pártoló javaslatára e gyhan a n g ú h a t á r o z a t t a l, lelkes örömmel szavazta meg a kiadás költségeit.

Végre 1912. július elején megtarthattuk a nyomdai árlejtést, amelyből a régi, tisztos Rábely-cég került ki győztesen. **Id. Rábely Miklós** és fia atyafiságban is állván a művész családjával, csaknem saját árban vállalták a műszedését, nyomását, fűzését és 500 példányban borítását. A sajtó alá rendezésre, jegyzetek, név- és tárgymutató készítésre, a revízió munkájára önként ajánlottam fel kedves városom szintén sok ingyen munkát végző vezetőinek önzetlen szolgálataimat. – Elfogadták.

Íme, így láthattak a sajtó útján napvilágot a mi büszkeségünknek, a rimaszombati „gyüker”-nek ide s tova 100 év óta megírt s kegyelettel megőrzött levelei. Megfakult, de szépen olvasható, férfias kézzvonásokkal rótt s eleven lélekkel beszélő írások.

Magyar lélek szól belőlük magyar lelkekhez. Rendkívül érdekes és színes karkép ez a forrongó, felfelé törekvő nagy nemzeti reformkorból. Rég elnémult és mégis oly nagyon ismerős hangok az ő magyar nemzeti lélekből. Egy bátran, magyar kálvinista elszántsággal előretörő testvérünknek, az egykori rimaszombati diáknak és lakatos legénynek a magyar művészetért rajongva hevülő – s ma már országos emberhez illő országos síremlék alatt porladozó nagy magyar szívéből.

Rimaszombat rendezett tanácsú város közönsége kegyeletes tartozását kívánta leróni kiadatásukkal nagy fia, nagy polgára iránt. **Kéziratos forrásmunkául** szánta és ajándékozó szeretettel küldi meg a művészeti, tudományos és irodalmi társulatoknak, közkönyvtáraknak, hazai magyar fő- és középiskoláinknak és szellemi életünk mindazon jeleseinek, akiket érdekel a mi Ferenczyknk sorsa, üstökösszerű pályafutása.

Fogadják oly szívesen valamennyien, amely szívesen a nemes város küldi!

*

Előljáró beszédemnek végére érven, még csupán csak azt kívánom megjegyezni, hogy – mint már említém is – kiadásunk, rajtunk kívül álló okoknál fogva, nem számít a teljességre. Hogy csupán az Országos Szépművészeti Múzeumban őrzött 176 eredeti és másolati levél és a közkönyvtárainkban feltalálható leveleket szedtem kronologikus sorrendbe. Alapul vévén minden korszakos beosztásnál dr. Meller Simon szíves beleegyezésével, kitűnő monográfiáját,¹² ahonnan a Bevezetést és az egyes korszakok művészi és életrajzi összegezését is felhasználtam. Könnyebb megértés és áttekintés végett. A lapalji jegyzetekben, az első leveleket kivéve, csak a legszükségesebb felvilágosításokra és forrásokra szorítkoztam. A könyv végére könnyebb tudományos használhatása kedvéért, tudós érdeklődők számára tájékoztatóul pontos név- és tárgymutatót készítettem. A levelek közül csupán az első 2 levelet szedtem Ferenczy eredeti helyesírásával, mert tudományos szempontból – nincs is következetes helyes írása. Annál érdekesebb és értékesebb stílusa, és a Rimententi ősmagyar barkó dialektusa, melyet mindvégig megőrzött! Végül Tóth Béla szíves közvetítésével néhány oly kép-melléklettel is kiegészítettük a könyvet, a melyeket Meller még nem használhatott fel.

Hogy bevezető beszédem kellenél hosszabbra nyúlt, szolgáljon mentségül nagy szeretetem, a mellyel munkámhoz ragaszkodtam; továbbá azon törekvésem, mellyel az áldozatkész Rimaszombat legújabbkori fejlődését, mai vezetőinek öntudatos kultúrpolitikáját s azon korszakos nagy hatást kívántam festeni, melyet szellemi életünk országos vezetőinek, íróknak, művészeknek és tudósoknak vidéki kirándulásai gyakorolnak egy kisebb vidéki központ, egy magyar végvár szellemi életének fellendülésére!

Szolgáljon mentségemül, hogy a Ferenczy-levelek kiadatásának hiteles és részletes történetét adván, egyúttal rá kívántam világítani legalább egy meleg fény-

sugárral arra az el nem vitatható, de eddig véka alá rejtett házi kincsünkre, büszke öntudatunkra, mely szerint Rimaszombat magyar polgársága és százados magyar protestáns gimnáziuma sok oly kiváló honfit szült és nevelt, akikre az egész ország büszke lehet. Így csak a nagyobbak közül az ötvösművészetnek egy **Szentpétery Józsefet**, a szobrászatnak egy **Ferenczy Istvánt**, a költészetnek egy **Tompa Mihály**, **Berecz (Perecz) Károlyt**, **Pósa Lajost**, **Kiss Józsefet**, az írók közül egy **Mikszáth Kálmánt**, **Bodon Józsefet**, **Törzs (Tirch) Kálmánt**, **Lőrinczy Györgyöt**, a tudományok **Hatvani Istvánt**, a tudós debreceni professort, **Fábry Jánost**, **Baksay Istvánt**, a **Batizfalvyakat**, a hadseregnek egy **Hazai Samut**, **Kálmán Frigyes**t. A publicisták közül **Decsy Sámuel**t, **Jekelfalussy Józsefet**, egy **Bernáth Istvánt**. Nos és itt született a nemzet csalogánya, **Blaha (Kölesi) Lujza** is! Szóval Rimaszombatnak jussa van e nemes dicsekvéshez.

És végül – jól érzett gyengéim és a késés mentségeül – rá kellett mutatnom azon száz és száz akadályra, melyek között a magamfajta vidéki tanártól, – a ki sok „*nobile officium*“-ot is szívesen visel – bizony vakmerőség komolyabb, nagyobb munkába fogni. De ismételtelen is kijelentem, hogy örömmel, lelki gyönyörűséggel dolgoztam. Hogy munkás nagymesteremmel szemben ígéretemet beválthassam. Városom legújabb örvendetes fejlődésének, elismertetésének szép kultúrpalotájához egy-két kavicsot, egy marék homokszemet összehordozhattam!

Igyekezett a legjobbat adni a Rábely-cég is. Igyekeztem én is.

Rimaszombat, 1912. július hó 21-én.

JEGYZETEK

*) Olv. Alfa (Alexander B.) „Rimaszombaton“ (sic!) cikkét a Budapesti Hírlap 1902. jún. 10. sz.-ban és a Gömör-Kishont 1902. 26. számában.

¹ A ma róla nevezett Tompa Mihály-utcában, 26. sz. Azelőtt Málé-utca volt a neve. Szülőházát pompás kivitelben (Molnár Gerő asztalos műve) a Gömörmezei Múzeum Tompa-szobájában helyezte el az akkori igazgató: Fábry János.

² Fábry János, kir. tanácsos, főgimn. tanár és igazgató; szül. 1830. júl. 31-én Losoncban. 1853-ban az osztrák ev. gimnáziummal együtt Rimaszombatba költözött, ahol az akkor létesült egyesült prot. gimnázium évkönyveiben nevének rendkívüli munkásságával halhatatlan emléket

szerezett. A város, a megye s az ország minden kulturális mozgalmában alkotó, tervező, alapító és fejlesztő-részt vett. 1854-ben a bécsi egyetemre járt. Több ízben volt igazgató és 47 évig tanár. Saját felsőbb leányiskolájával alapítóját vette a mai rimaszombati áll. polg. leányiskolának. Megteremtette a Gömörmezei Múzeumot, melynek 1907-ben bekövetkezett haláláig buzgó, lelkes igazgatója volt. 1864-ben megírta legkedvesebb tantárgyának, a növény- és állattannak legelső magyar iskolai kézi könyveit. Irodalmilag is sokoldalúlag működött (Gömörmezei virány 1867. stb.) Egész nemzedékek áldják emlékét. (Szinnyey: M. Írók. III. 51.-52. lap.)

³ Tulajdonképpen ma még névtelen. De már szépen parkírozott sétatér, melyről Mikszáth Kálmán több novellájában kedvesen emlékszik meg, mint ahol rimaszombati diákkorában, a „Nagy-Kereszt“ alatt sokat játszadozott. Az ő nevére leendő elnevezése mellett indítványt nyújtunk be többben a tanácshoz. (W)

⁴ E fűszállal kezében az ünnepi lakomán gyűjtő beszédet tartott Ferenczy kultusza mellett. (W)

⁵ Atyjához 1817. jún. 23. Olv. a 12. levélben.

⁶ Összegyűlt közel 150 K. Ebből 1910-ben Ferenczynek arcképét kívánta a polgármester a városház tanácssterme számára megfestetni H. P. festővel. De a kép egyre késik... (W)

⁷ Ferenczy Istvánnak, a szobrásznak néneje, Zsuzsanna férjhez ment Káposztás Istvánhoz; legidősebb gyermekük, Zsuzsanna, – a Ferenczy dédelgetett „Súskó“-ja – a ma is élő Jánosdeák Andrásné. (W)

⁸ E szobor Ferenczynek legjobb alkotása. Koporsójának fedelén fekszik a kígyómarástól haldokló nymphea, aki a görög hitrege szerint a regés Orpheusz volt a felesége. Szemet vetett rá egyszer Arisztaios, a szintén mithikus pásztoristen. Előle menekülvén, a bozótban kígyóra lép, midőn már imádott urához közel ér. Megmarja. Meghal. Ő utána megy az alvilágba stb. Olv. Pecz. V. Ókori Lexikon II. 292.

⁹ L. a 31. s. köv. lapokon.

¹⁰ Széchenyi a Kelet Népében hevesen megtámadta Ferenczyt és rengeteg pénzáldozatot kívánó Mátyás-émlék terveit. Vörösmarty az Athenaeum hasábjain (1841. II. 42. sz.) hathatós védelmébe vette művésznünket. (W)

¹¹ Az Országos Szépművészeti Múzeumban eredeti kéziratban.

¹² Meller Simon: Ferenczy István Élete és Művei. Budapest. Athenaeum, 1906.*

*A Ferenczy István levelei c. könyvben megjelent írás szerkesztett változata

Képviseletestületi határozat

Az 1913. évi május hó 20-án Rimaszombatban tartott képviselőtestületi közgyűlés jegyzőkönyvének hiteles kivonata.

2964. Kgy. sz.
1913

Dr. Wallentényi Dezső helybeli lakosnak a „Ferenczy István levelei“ című mű szétküldésével kapcsolatos intézkedésekre vonatkozó jelentését a vsi. tanács 2476 szám alatt beterjeszti.

VÉGHAJÁROZAT

Tudomásul véve azt, hogy a „Ferenczy István levelei“ című mű, – melyet városunk közönsége e nagy fia emléke iránti kegyelethől a város kötségén kiadni elhatározott, – dr. Wallentényi Dezső helybeli lakos, mint az összegyűjtésre felkért főgimnásiumi tanár által végzett szorgos munka után a sajtó alól kikerült, – a szétküldésre nézve nevezett megbízottunk által tett javaslatot elfogadjuk, s ehhez képest a műnek a jelentésben felsorolt tudományos

irodalmi és művészeti intézetek, társulatok, magánosok és a városi hatóságok részére leendő elküldését elrendeljük s a szétküldés ellenőrzésére dr. Wallentínyi Dezsőt ezennel felkérjük.–

Ugyancsak elfogadjuk azon előterjesztést is, hogy a dr. Beöthy Zsoltnak szánt egy díszkötésű példányt polgármesterünk és dr. Vallentínyi Dezső Budapesten alkalomadtán városunk közönsége nevében adják át,– s hogy a régi temetőből alakított ligetet „Mikszáth liget”-nek nevezzük el.

Végül tekintettel arra, hogy a városunk közönsége által kiadott mű máris irodalmi sikert ért el, melyet a kritika minden fentartás nélkül elismert, mely sikernek legnagyobb része azonban abban rejlik, hogy az összegyűjtésre felkért dr. Wallentínyi Dezső tanár fáradságot nem ismerve, teljes odaadással és lelkes szeretettel buzgókodott azon, hogy az az emlék, melyet városunk nagy szülöttének állítottunk, egyaránt méltó legyen a Ferenczy István emlékéhez és ahhoz a szeretethez melylyel városunk közönsége Ferenczy István emlékének adózik,– s mert dr. Wallentínyi Dezsőnek köszönhetjük azt, hogy városunk kulturális javát újabban e művel gyarapíthattuk,– dr. Vallentínyi Dezső főgimnásiumi tanár helybeli lakosnak a „Ferenczy István levelei” című s városunk közönsége által kiadott mű összegyűjtése és megírása körül kifejtett kiváló munkásságáért őszinte elismerésünket és hálás köszönetünket nyilvánítjuk.–

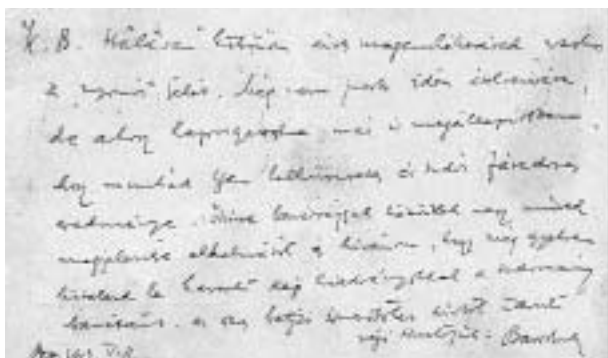
Miről dr. Wallentínyi Dezsőt jegyzőkönyvi kivonaton értesíteni rendeljük.–

Ezen véghatározatunkat közérdekű voltánál fogva közhirdetjük s a vsi tanácsot a hirdetési határidő lejártá után a szükséges intézkedések megtételére utasítjuk.

Jegyzette:
Vsi főjegyző

Visszajelzések a monográfia tiszteletpéldányának címzettjétől

Ngs. Dr. Wallentínyi Dezső
főgymn. tanár úrnak
Rimaszombat
Prot. Főgymn.

K.[edves] B.[arátom] Hálásan köszönöm szives emlékezésed vaskos és nyomós jelét. Még nem jutott időm átolvasására, de ahogy lapozgatom, már is megállapítottam, hogy munkád igen lelkiismeretes és tudós fáradozás eredménye. Őszinte barátsággal köszöntlek nagy műved megjelenése alkalmából és kívánom, hogy még gyakran kötelezd le hasonló szép kiadványokkal a tudomány barátait. Az összes batyui ismerősöket szivből üdvözli

Régi tisztelőjük:
Bar....

Bp. 1913. V. 11.

*

Nagyságos
Dr. Wallentínyi Dezső
tanár úrnak
Rimaszombat
Gömör megye

Igen Tisztelt Doctor Úr!

Ferenczy István leveleinek szives megküldéséért fogadj hálás köszönetemet! Szép könyve nagyon érdekel, remélhetőleg a Budapesti Szemlébe írni fognak róla. A nyár folyamán azt hiszem személyesen is tenni fogom tiszteletemet Rimaszombatban.

Őszinte híve: Divald Kornél

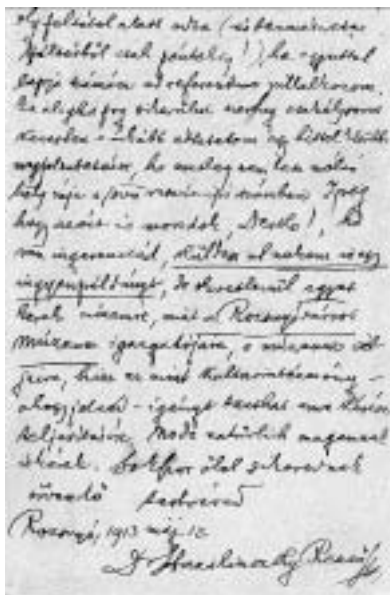
*

1913. V. 9
Nagys.
Dr. Wallentínyi Dezső
Urnak
Rimaszombat

Ferenczy István Lev. szives megküldéséért fogadja a Nyelvtudományi Társaság őszinte köszönetét.
Szily Kálmán

*

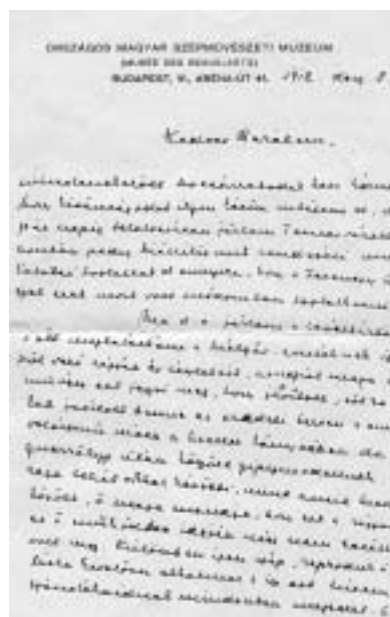
Nagyságos
Dr. Wallentínyi Dezső
főgimn. tanár Úrnak
Rimaszombat
(Gömörvármegye)

Kedves Brúder!

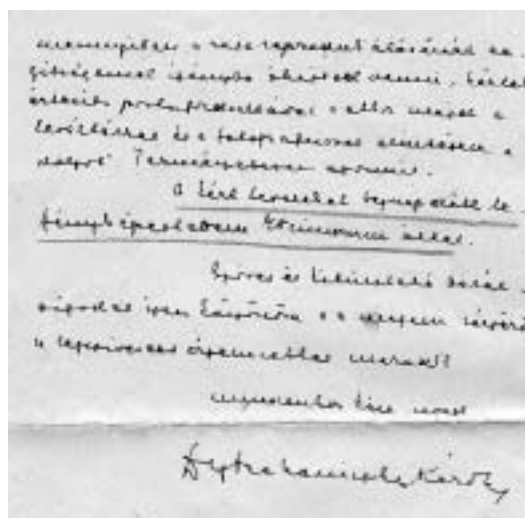
Pro primo fogadd legőszintébb örömömnek kifejezését fáradságos nagy műved: Ferenczy István levelei megjelenések. Studirozom nagy mélyen és szorgalmasan, merthogy kollegám, Pásztor Mihály, a redaktor csak oly feltétel alatt adta (és természetes féltésből csak péntekig), ha egyúttal lapja számára ad referendum vállalkozom. Ez aligha fog sikerülni szerény csekélysoros veretben s inkább áttetetem egy héttel későbbi megjelentetésre, ha esetleg nem lesz méltó hely rája a jövő vasárnapi számban. Ipeg hogy azért is mondok, Desko!, ha van ingerenciád, küldess el nekem is egy ingyenpéldányt, de okvetlenül egyet kérek címemre, mint a Rozsnyóvárosi Múzeum igazgatójára, a múzeum céljaira, hisz ez mint kulturintézmény – ahogy jelzed – igényt tarthat eme kérése teljesítésére. Node natürlích magamnak is kérek. Sokszor ölel sikerednek örvendő testvéred

Rozsnyó, 1913. máj. 12

Dr. Hazslinszky Rezső

Lyka Károly levele Wallentínyi Dezsőhöz

* Az idézett dokumentumok a Református Tudományos Gyűjtemények levéltárából származnak.

Kovács Tibor

„A“ Művész leveleit lapozgatva

Évekkel ezelőtt, az akkori Gömöri Múzeum alkalmazottjaként volt először alkalmam kézbe venni ezt a vaszkó kötetet.

Egyéves muzeológusi – munkásmozgalomtörténeti kutatás volt az akkori hivatalos szakreszortom – ténykedésem alatt (köszönve talán az akkori igazgató belátó? lezser?-liberális hozzáállásának, munkásmozgalom-történeti kutatás helyett a múzeum könyvtárában szöszmötöltem és lapozgattam. Sok hasznos dolgot a múzeum számára nem hajtottam... Utólagosan is: mea culpa... „Munkásmozgalomtörténet, itt, Gömör-Kishontban, óh!“ – gondoltam akkor.

Bár a néhai emlékü, a bársonyos forradalom helyi eszmei vezéréként és a rendszerváltás utáni – színvonalas – *Gemerské zvesti* főszerkesztőjeként is ismertté vált, s ma már egyáltalán nem emlegetett **Peter Lebovič** (ha volt valaha politológus, újságíró-főszerkesztő, helyi politikustratéga a 89 utáni Rimaszombatban, az ő volt: álljon itt a neve legalább azért, mert november 17. évfordulója alkalmából senki sem emlékezett rá) feldolgozta, valószínűleg nem a teljesség igényével, meg némi kommunista párttörténeti ideológiával a környék munkásmozgalom-történetét. Én nem.

Engem jobban vonzottak a könyvtár nagyraktárának poros kötetei, amelyek között ott volt az a Ferenczy István leveleit tartalmazó súlyos könyv, amit egy rimaszombati gimnáziumi tanár – **Dr. Wallentínyi Dezső** – gyűjtött egybe Rimaszombat rendezett tanácsú város közönségének megbízásából, amit egy rimaszombati nyomda – *Rábely Miklós és Fia Könyvnyomdája* – nyomtatott, s amely kötet egy rimaszombati, világiárt egyéniség életpályájának szubjektív tükre, s amiről alkalmam adódik most (talán húsz évvel korábbi gondolataimat is átmentve) a Gömörország főszerkesztőjének jóvoltából írni.

Gondolt vajon valaki akkor Gömörországra? Valaki biztos.

Mégis ágaskodik a kérdés: a gömöri munkásmozgalom-történet eszméje van-e nagyobb súllyal egy elképzelt regionális kultúrtörténetben vagy Ferenczy István életművének közismertsége? Vagy milyen eszme jelenti a hangsúlyt?

Vagy nem is kérdés a kérdés? Megérne egy fórumot a www.rimaszombat.eu weboldalon. Annyi minden kap ott fórumot...

*

Ferenczy István halálának 150. évfordulója volt a nyáron. A nevét viselő alapiskola – lehetőségeihez mérten – és a Csemadok regionális szervezői próbálták „közbeszéd“ tárgyává tenni Ferenczy életművét egy vetélkedő és

egy „minikonferencia“ szintjéig az eseményt. A város, melyre Ferenczy oly büszke volt távol hazájától, a város, aminek a nevét oly sokszor leírta leveleiben – lapozzunk bele a leveleket tartalmazó kötetbe! –, nos, a szülőváros posztmodern kori vezetői és kultúrkorifeusai elfeledkeztek az évfordulóról.

Országos és helyi politikai kampányok „időzónájába“ nem került be a szobrász elhalálozásának időpontja, így nem került életművének eszméje sem politikai szónoklatok – jobbára erőltetett, semmitmondó – „érvrendszerébe“. Talán így a jobb. Mert maga Ferenczy is attól óvott leginkább, hogy „...az utókor egy álorcát ne csudáljon...“

Pedig talán azt teszi.

*

Ferenczy István százada a felvilágosodás százada. A szülőváros „városias“ történelmét megszenvedte.

Szabadon gyakorolhatja hitét kálvinista és katolikus egyaránt.

Építkezés szempontjából azonban csak a főtérnek van „városias“ jellege. Közepén a katolikus templom, tőle délre a copfos-barokkos megyeháza, s a református templom.

A főtéren kívül azonban minden falusias – kis házak sorakoznak. Tompa Mihály szülőházának makettje bizonyítja a múzeumban. Amikor ő született, 1817-et írtak. Ferenczy István, a művész még nem volt húsz éves.

Ferenczyék háza még helyet adott a lakatosmester leányeinek és inasainak is.

Id. Ferenczy István a jobb módúak közé tartozott. Fiait taníttatta. Az idősebbet lakatosnak gondolta – ő is elvégezte a helybéli gimnázium hat osztályát –, s ő rendelkezett is a lakatossághoz szükséges kézügyességgel. A fiatalabb idővel a teológia doktora lett. A nagyobbik kézügyessége a rajzolásra is kiterjedt. Amikor felszabadult, elment Tállyára, Tokajba, Miskolcra, majd Budára. Budán rajzolni is tanult.

Innen már csak kis lökés kellett, hogy Bécs felé induljon. Ekkor huszonkét éves.

Élvezi a bécsi kongresszussal járó ünnepi szervezési-előkészületi mozgásokat.

De neki dolgoznia is kell. A műhelyben, ahol munkát kap, kályhák, lakatok, záruk készülnek. Neki való munka. Részleteiben megismeri Bécsset, felkeresi a városban élő rimaszombati atyafiát, **Decsy Sámuel**t, a bécsi magyar hetilap, a *Magyar Kurir* szerkesztőjét, meg a többi rimaszombati és környéki rokonát, ismerősét. Ez jellemző rá: minden levelében számon tartja „földijeit“.

A kötet első Ferenczy-levele Bécsben íródik 1814. május 13-án, s a fentiekre tájékoztatja szüleit.

Olvasunk bele a szüleinek írt levélbe – nem változtattunk Wallentínyi Dezső kötetének helyesírási elvein –, amely a vándorlás-utazás-érkezés híradása mellett tudatja a szülőkkel, hogy „*Detsi Doktor Urat is 24dik Áprilisbe fel kerestem és velem mint idegennel vagy esmerőssel vagy hogy irjam, emberséggel beszélgetett, tudakozódott azolta*

is voltam már nála egyszer és köszönteti kigyelmeteket általam". (A név indokolja a zárójelet: Decsy Sámuel halálának is évfordulója volt idén: a 190.)

Ferenczy ezután rátér a közelebbi és távolabbi családtagok részletes üdvözlötetésére, a szülők „kezeinek csókolásával” zárja levelét, ügyelve apró részletek, családi intimitások megemlítésére is.

Munka mellett Ferenczy rajziskolába is jár. Budán szerzett készségeit fejlesztette. Erről szüleinek nem ír, de a Sárospatakon diákoskodó öccsének – Ferenczy Józsefnek – igen. Majd egy acélmetszőhöz szegődött, s beíratkozott a bécsi Akadémiára, fémmetsző szakra. Az akadémián vasárnapi kurzusok voltak iparosok számára, oda íratkozott 1815. augusztus 16-án, de erről az augusztus 15-én szüleinek írt levélben még szintén nem ír. Öccsének is csak decemberi levelében írja meg az akadémiai tevékenységét, mintegy mellékesen megjegyezve a híradást. Öccsének említi – rokonaival, ismerőseivel ebben a levélben is foglalkozik – a szécsényi **Ferenczy Sámuel**t, **Ferenczy Teréz**, a később öngyilkos költőnő apját, aki csak négy hétig bírta Bécsben. Irja, hogy „Detsy doktor úr igen beteges és hogy jobban legyen, ahhoz semmi reménység nem lehet...”

Vizont szüleinek 1815. december 31-én, Szilveszter éjjelén „három-négy óra között” fogalmazott levelében arról ír, hogy „... egy különös tűz vagyon még mostan is bennem, a mesterség szeretete és nagyobbra való vitele...” Ez felfogható egyfajta önvallomásnak is a szülők felé. Többre vágyik a lakatosságánál.

Naponként két óra az akadémián, a nap többi része: munka a műhelyben, **Turiet**-nél, egy francia hugenotta család Bécsben élő leszármazottjánál, aki a Wallfishgasseban arany- és acélműgyárat alapított.

1816 januárjában kötelezi magát, hogy egy éven belül érmet metsz és azzal az akadémiai díjért pályázik. Próbálkozott Pallasz Athéné fejével és – stílszerűen, a békekonzferencia idejét élve – a béke allegóriájának domborművével. 1816 végén a Szolón-éremmel első díjat nyer. 1817. május 26-án datált levelében szüleinek boldogan írja, hogy „az isteni gondviselés után magamat talán eddig példátlan példával kimutattam és e folyó 1817-ik esztendőnek 24-ik áprilisén tartott examenünkbe én valami 8 vagy 10 kemény tallérból álló prémiumot nyertem.” A díjosztó ünnepségen látja az Akadémia főkurátorát – a békekonzferencia vezető politikusát: **Metternich** herceget, a későbbi gyűlölt ellenforradalmárt. De ki gondolhatott még akkor 1848-ra. Egyetlen dologra gondolhatott a fiatal rimaszombati művészpalánta, arra, hogy a pályanyertes munkák között ott volt az övé is. Öccsének június 23-án írja meg az örömhírt: kiszínezve enyhe nagyképűséggel, humorizálva is az ellenfelek rovására: „... a négy bécsi fiúnak kitörölhettük a szemét...” – egy cseh fiúval, aki második lett.

Ferenczy ez év május elsejétől rendes tagja lesz az akadémiának. Most figyel fel **Zauner**nek **József császárt** ábrázoló lovasszobrára. (Feltehetőleg olvasta **Ellmaurer**

könyvét.) Tanítói – **Klieber**, Ellmaurer –, de egyre többet figyel fel egy névre: **Antonio Canova**. Megnézi az Ágostonrendi barátok templomában Canovának a Mária Krisztina – Mária Terézia lánya – számára készített síremlékét.

Levelében már arról ábrándozik, hogy az olasz mester közelébe jusson, már a szobrászat érdekli. Mélyebb kutatást igényelne, hogy történt a „művész” – ahogy ő nevezte magát: „képfaragó” – lelkiületében ez a „műfajváltás”. Lakatosból acél- és éremmetsző, éremmetszőből szobrász akar lenni.

1818. május 15-én levelet ír szüleinek is, öccsének is. Mindkettőben ott a lényeg: „...én ezen holnapnak 16-án innen Róma felé fogok utazni...” Öccsének meg is indokolja: „Kiváltképpen a bibliothékában számtalan kupferstichtet összehánytam-vetettem, úgyhogy csaknem egész Olaszország kunsztműveivel ezek által megismékedtem, melyek között legnevezetesebb a **Rafael**, **Titián**, **Anton Allegri** vagy az ő született helyéről **Corregio**, **Guido Rubens Domonichino**, **Michael Angello**, **Julius Romanus** s több mások munkái után metszetek. Ezek szinte felingerlettek, hogy én magamat egy útra bocsássam, melyet csak kevesen hagynak helybe, de én mégis megpróbálom, legalább más nemzeteket, szokásokat fogok látni, máskülönb en engem Bécsbe sem segített senki, az isteni Gondviselés gondot visel.”

Szüleit figyelmezteti, hogy „egy acélból kimetszett darabot – A béke allegóriája című érem – a Csordás Jánosra bízom, amelyet ő haza fog küldeni...”

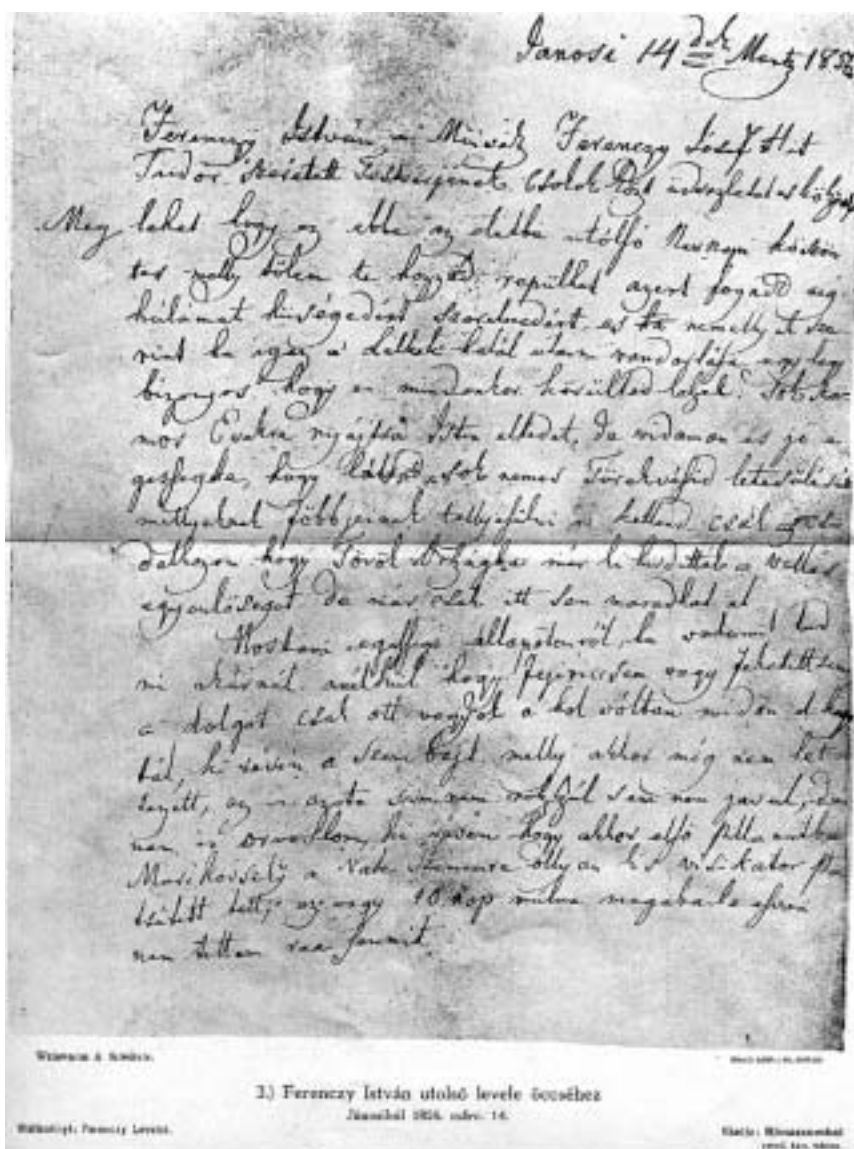
Kéri, hogy különlegesen vigyázzanak az éremre, aminek bronz másolata – Wallentínyi Dezső lábjegyzete szerint – a Gömörmegyei Múzeumban van. Vajon megvan még?

1818. május 17-én – huszonhat éves – elindult a Trier Strassén Trieszt felé – kelet felé akár Magyarország felé is mehetett volna –, s csak Laxenburgban pihent meg először. Baden, Müzzzuschlag, Grác után ismét pihent. Laibach, Trieszt – itt öt napot tartózkodott –, Velence, ahol megcsodálta **Verrocio Colleoni** lovasszobrát –, s Padovában pedig a Piazza del Santon **Donatello Gattamelatta** lovasszobra előtt állt.

Bologna, Ferrara, a Pó folyó (ma már ide állítólag halászni is járnak rimaszombatiak) –, Firenze.

Sírt, mikor Firenzét el kellett hagynia – írja egyik levelében. Siena, Orvieto, Viterbo, Campagna, s június 17-én Róma. Egy hónapig gyalogolt, egy hónap múlt el, míg tollat ragadott és megírta mindazt szüleinek, ami az egy hónap alatt történt. 1818. augusztus 18-án datálja első római levelét, de címet még nem írt szüleinek, ahová válaszukat küldhetnék.

Miután megszerezte Canova címét, beállított műtermébe – ezt szinte futólag említi csak november 11-én öccsének írt levelében: „...első próbám volt Canovát megkísérteni...” Nem részletezi a találkozást, nem ír benyomásokat a találkozás mikéntjéről sem. Ebben a levélben tesz egy önvallomást, ami az olvasót is meglepi: „...én is magamban megesmervén, hogy még márványból nem dolgoztam és dolgozni sem láttam – s van egy zárójeles

betoldás a szövegben: *(bár fogásaimhoz biztam)* –, minő magabiztosság és elhivatottság, egyszersmind szerénység vagy belátás: „...de én őt mégsem biztathattam...“ Eljön Canováától, aki a dán szobrászhoz, **Thorwaldsen**hez küldi. Thorwaldsenhez is beköszönt nagy bátorsággal, ahol kapott – szinte kikönyörgött – „...egy darab márványt s pár vésőt...“ A leírás szerint modell nélkül – nem formázta gipszbe a kifaragni szándékolt alakot, ahogy azt tették a többiek Thorwaldsen műhelyében, hanem szénnel a kapott márványra rajzolta az alakokat – elkezdte azt faragni. Nyolc nap után – a levél szerint – visszhangzott a műhely: „*Evviva Ungarese!*“ Ez lett Ferenczy első szobra: Az égből lehozott Vénusz. Ekkor felfigyel rá a dániai követ, majd az osztrák követ, különösen annak felesége, **Kaunitz hercegasszony – Ungnád von Weissenwolf Franciska** hercegisasszony –, akiről a levél végén elárulja, hogy a Palazzo di Venetia-ban egy szobát „rendelt“ neki. Címet öccsének se ír, azt kéri, hogy „*Stephano Ferenczy Scultore in Roma*“ címmel írja válaszát, s azt ő majd a postán megtalálja.

A „bemutakozás“ után Ferenczy egy magyar költőt – **Csokonai Vitéz Mihályt** – mintáz meg, alabástromból, egy kis verses könyv képe alapján. A levelek olvasójának szöveget üt a fejébe: miért egy költőt, a debreceni kollégiumhoz, a felvilágosodás eszméihez kötődő költőt? Talán mert a család Debrecenből származott?

A könyv Csokonai költeményeinek bécsi magyar kiadása. Ennek első lapján ott a költő réznyomatos képe. Ez a „minta“.

A mellszobor ajándék lett *Debreceni Református Kollégium*nak.

Ismert ma már **Kazinczy** későbbi felkiáltása a szobor láttán: „...nem a Csokonai feje, de gyönyörű fej, s gyönyörűen dolgozva“. Ez a reakció is egy magyarázat lehet – a számtalan közül –, hogy miért Csokonai az első. A szépműveltség irodalmár-fejedeleme és a rimaszombati szobrász számára is Csokonai a költő, a kor költői hangjának megszólaltatója. Ezt alkotja Rómában először, amit már gipszminta után készít. Pedig Ferenczy választhatna Thorwaldsen „mintái“ közül. A római műhelyben magyar költő szobra készül, magyar szobrász vésőjével, amire felfigyelnek Rómában élő, Rómában járó magyar mágnessok is.

A napóleoni háborúk után erőre kap Európában a hazafias nemzeteszme. Nem véletlen Csokonai választása, de természetes – talán – Kazinczy reakciója is.

Wallentínyi Dezső lábjegyzetben utal – a mágnessok egyike – **Széchenyi István** és Ferenczy találkozására Thorwaldsen műhelyében. Széchenyi a találkozásról 1818. augusztus 7-én ír Naplójába: „*Ezen établissement háttérében egy ifjú magyart (Ferenctzi) talállok, ki a Csokonait mintázza: – sajnos semmi tehetsége nincsen. Magunk közt szólva, én nem hiszem, hogy magyar ember szobrásznak való volna*“.

Ferenczy Széchenyit csak 1819. január 23-ai, szüleinek írt levelében említi. Ez a szobrász – már talán mondhatjuk immár így – harmadik levele Rómából a kötet szerint, s Ferenczy aggódik, mert sem szüleitől, sem öccsétől válaszlevelet nem kapott római leveleire, sőt abban sem biztos, hogy Bécsből küldött utolsó levelét megkapták-e, de aggódik *A béke allegóriája* miatt is, de leginkább avégett, „*hogy életben vagynak-e vagy sem*“.

Ő levelében úgy írja, hogy „*mig rajta* (a Csokonain) *dolgoztam, minden látogatónak szemit magára vonta, de kiváltképp a hazafiaknak (sic!), mint ifjú gróf Széchenyi, gróf Pálffy, gróf Festetich...*“

Ferenczy nem sejt, hogy mit gondol róla – és ír róla akkor – a későbbi „legnagyobb magyar”.

Széchenyi mintha szegyezné, hogy magyar ember is művész akar lenni, és azt teszi éppen Rómában, éppen az ő szeme láttára.

József nádor viszont 350 rajnai forinttal támogatja meg további hároméves római tartózkodását. Ferenczy a haza írott levélben azt írja, hogy kis beszéddel köszönte meg a támogatást.

Állítólag Thorwaldsen elmondta Ferenczynek, hogy húsvét hétfőjén Ferenc császár meglátogatta a műtermet, és a rimaszombati szobrász iránt is érdeklődött.

Ferenczy a nádort felkereste a Palazzo Quirinale-ban, a szálláshelyén, audienciára, hogy a támogatás protokolláris formáját is megejtsék: Thorwaldsen később talán hangsúlyozta, hogy a „szponzorálás” addig és úgy működik, amíg Ferenczy Thorwaldsen műhelyében dolgozik. Rómában a Café Greco gyakori vendége. Wallentínyi Dezső még úgy tudta, hogy eredeti állapotában látható, ahol a művészek műveikkel is fizethettek.

Utána kéne nézni, hogy volt-e (van-e) a híres Café Greco falán Ferenczy rajza. Talán nem lenne stílszerű a református templom melletti kávéháznak „Café Greco” nevet adni Rimaszombatban? De ehhez kell egy kis művelődéstörténet, meg a református egyház Ferenczy-vállalása. **Meller Simon** kötetében felhívja a figyelmet Ferenczy reformátusságára Széchenyi katolikussága kapcsán.

Pár hónappal később – 1819-ben a fiatal Széchenyi ismét járt Rómában, s Canova műhelyében is – ahol talán éppen Ferenczy is ott tartózkodott – megállt. Canova kalaznak ajánlotta Ferenczyt Széchenyi számára a római múzeumokba.

A reformkor későbbi vezérpolitikáját, a későbbi közlekedési minisztert, a majdani „Hídember”-t a rimaszombati szobrász tájékoztatja a római múzeumokról két hétig. De Széchenyivel nem alakult ki olyan érdeklődő-segítő kapcsolat, mint a nádorral. Még Ferenc császár is közvetlenebb volt.

Álljunk meg egy pillanatra: Széchenyi..., a nádor..., Ferenc császár...?

Szidjuk őket vagy dicsérjük történelemórán? Mindenképpen a magyar történelem formálói voltak.

S Ferenczy?

Őt **Esterházy Miklós** magával vitte Nápolyba. Ekkor látja Ferenczy Pompejit meg a többi Vezuv által elpusztított várost. És magát a Vezuvot.

Csak a „kénköves” füst akadályozta meg, hogy a kráterbe nézzen. Nápolyból levelet ír szüleinek 1820. január 16-án, ami egy művelődéstörténeti tájékoztató és leírása a tájnak. (Felolvasásra ajánlott szöveg hatodik osztályban vagy a középiskola első osztályában, amikor Róma történetének e szakasza a tárgyalta, de másnak is, a „csak úgy” rovatban.)

Levele végén a hangsúlyozott kérés: „...kevés napok múlva én visszamegyek Rómába és ott a kigyelmetek választást elvárom.” S a szokásos köszöntetése mindenkinek a levél végén. Nápolyból öccsének is ír, akinek 1820. decem-

ber 20-án datált levelében ír arról, hogy „én elkezdtem egy márványstátuát a magam számára készíteni azon név alatt: a szép mesterségek kezdete, azon monda szerint, hogy egy pásztorlány, midőn szeretője el akarván utazni, az árnyékát a homokba békarcolta, hogy eszerint a szeretőjének ábrázolja örökös emlékezetben nála maradna...”

A Szép Mesterségek Kezdeté akkor készült, amikor Thorwaldsen hosszabb időre hazájába tért. S a „Kezdet” a Pásztorlánykában öltött márványtestet.

Az ihletője talán az egyik **dAngelis**-lány. Az egyik levélben találunk utalást a családhoz fűződő kapcsolatra. Mindemellert Ferenczy szerelmi életéről nem sokat tudunk meg a levelekből, attól szemérmesebb.

1822 elején írt levelében még azt írja, hogy nincs kész, de augusztus 31-én datált és öccsének küldött levelében megírja a „csomagolást”: „*Én 13. augusztus a Pásztorlányomat (vagy a Művészség Kezdetét) elkészítvén, nem kevés bosszúval (amelyről most hallgatók) 14-dik kora hajnalán, mint minden lelkiismeret-mardosásaitól szabad ember, azon józan iteletű nyugodt lélek – bár megvetett is valakiktől, de mégis győztes vagyok – talán sirva is, csak rosszul öltözött betűkkel talpkövére ezeket iratta velem: AVX. IOS. PALAT. SEM. AVG. INI. PANN. VIND. POST BVDAM RICVP. CXXXVIII. AN. Azomba az asztalos megérkezett, még utolsó kötelességemet megtettem, a legnagyobb vigyázással magam tulajdon kezével farekeszébe békelyeztettem, kívántam szerencsés érkezést és a magyar művészen boldog derülést. Útitársul adám Csokonayt, aki őt Budáig bő fogja kísérteni és onnan Debrecenbe, mint születet földére a kollégiumba fog küldetni ezen előírással: Csokonay, a hátulsó részire FERENTZY SC. TALE. MER.*”

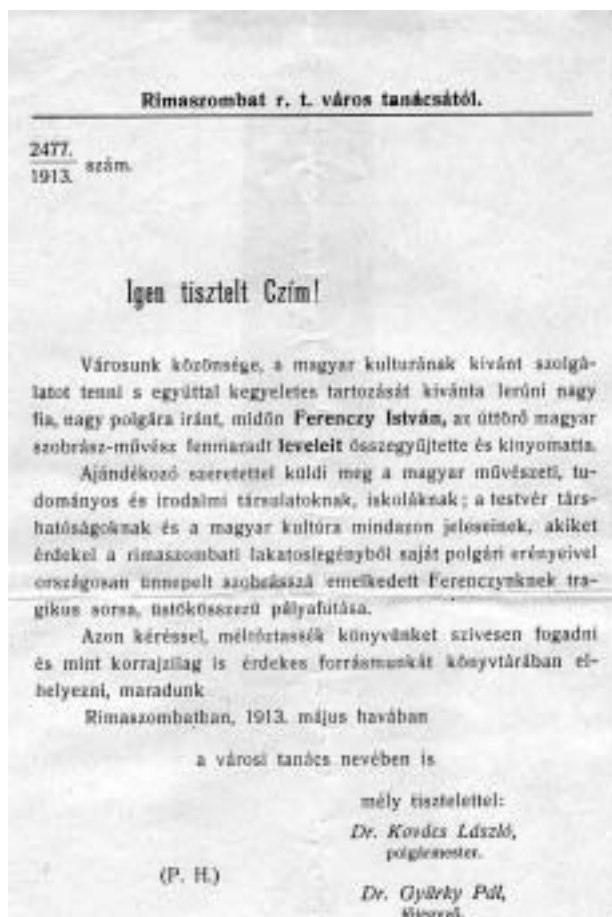
A Csokonai-szobor és a Pásztorlányka 1822. decemberében – 1822. december 20-án tudósít róla **Igaz Sámuel** a Magyar Kurir-ban – magyar földre érkezett. Ismert Kazinczy Ferenc reakciója: epigrammát ír – *Ferenczy Graphidionára* címmel az esemény alkalmából. Ferenczy válaszlevele – Wallentínyi szerint – elkallódott. De kaphatott-e az akkori Magyarországon művész nagyobb elismerést, mint Kazinczy elismerését? S a kapcsolat tartós, Ferenczy egy társaságban mozog római „tanulmányútja” után Budán és Pesten és Pozsonyban (meg Fóton stb. – a *Fóti dal* egyik ihletője lehetett) **Vörösmartyval**, **Fáy András**sal, **Bajza Józseffel**, **Toldi Ferenc**cel, **Döbrentei Gábor**ral – bár vele a kapcsolat majd módosul, s talán nem Ferenczy énbeli mivolta miatt – a korabeli magyar irodalmi elittel. Ferenczynek különös vonása az irodalomhoz, az irodalmárokhöz való kötődése. De a korábban **Mátyási Józsefet** olvasgató – Matyási József: *A kis itéletnap* című versének valószínűsített hatására „álmot látó” – szobrász most már író és költőfejedelmekkel „parolázik”. A magyar szó, a magyar irodalom keresése nemcsak Bécsben, hanem Rómában is sajátja volt Ferenczynek.

Deáki Zsigmond – Esterházy káplánja – Rómában megmutatja Ferenczynek **Kisfaludy Károly** almanachját, az *Aurórát*. S Ferenczy szinte falja, szomjúhozza az „új” irodalmat is.

De Deákinak arról is beszél Ferenczy, hogy rövid haza-

látogatás után visszatér Rómába, esetleg Amerikába megy. Úgy gondolja: „*nemo propheta in patria sua...*“ Akkor még nem is sejtheti, hogy valami ez fog történni vele, de ekkor már tudja, hogy a nádor megszüntette a stipendiumot, s azt gondolja, hogy befekítették valakik őt a nádornál. S azt is gondolja, hogy a boldogulását otthon nem találja majd meg.

Erről öccsének is ír utolsó római levelében: „*És most is azt mondom: egy hazában születtem, neki fogadást tettem és fogadását megtartani egy magyartól a világ tanulja (sic!) most csak annyival biztathatlak, hogy én jó móddal még Rómában maradhatok és az Amerikába való szándékom elhalasztom, ahová való menetelemben nem a veszedelem nem tudása csalt volna meg, hanem a szükség. Jól érzettem én 10 esztendei próba után, mely keserves hazájátul, barátitól, kedves szüleitől s testvéritől, azok közt te-tőled is a talán örökös elszakadás, de másrésről egy*

tudományok után eredt embernek szükség, hogy a haza ne szolgáljon koporsóul, kivált, mikor az ő ottvaló elkorhadása nyilvánosságos volna...“.

Ferenczy István nem marad Rómában, s nem is tér vissza soha többé.

A következő életszakasz egy másik történet.

Farkasfalvi Imre

Adatok Ferenczy szobrász életéhez

A tél folyamán elhagyta a sajtót **Meller Simon**nak, az országos képtár segédőrének könyve, *Ferenczy István élete és művei*, melynek megírására azon alkalom adta meg az első impulzust, hogy a megboldogult szobrász unokahúga, özv. **Jánosdeákné** született **Káposztás Zsuzsanna** úrnő, a művész egész hagyatékát a magyar államnak ajándékozta.

Mi ezúttal csupán néhány oly adatnak a felelevenítésére és megmentésére vállalkoztunk, amelyeket az ügy érdekében elmondani szükségesnek tartottunk.

Már **idsb. Ferenczy István**t, a rimaszombati polgárt nem közönséges iparosnak kell tekintenünk, aki a maga mesterségében annyi jártasságot tanúsított, amely őt a hasonszórú lakatosok közül – nem egy emberfejjel – hanem magasabban kiemelte. Nem ártana kissé szétnézni Gömör vármegyében s a lakatos-ipar érdekében szemügyre venni azon tárgyakat, amelyek a szobrász édesatyjának a műhelyéből kerültek ki. Mi különösen két tárgyra kívánjuk felhívni az érdeklődő közönséget, az egyik a rimaszombati lakatos-céh ládája, amelyet sajtószertű zárral **idsb. Ferenczy István** remekben készített, a másik a rimaszombati év. ref. templom ajtóinak vasalása, amint ezt egykorú polgáreberektől az ötvenes években akárhányszor dicsérni hallottuk.

Meller Simon a szülőföld közállapotainak ecseteléséből véli kimagyarázni az okát annak, hogy Ferenczy a gymnasiumi tanulmányait abbahagyta s nem ment el iskoláit folytatni, mint a többi rimaszombati ifjak, Sárospatakra, Debrecenbe és nem lett tudós, nem lett pap, mint az öccse, József, hanem akit mesterségre adtak, az apja egyszerűen ott fogta a kohó és reszelőpad mellett, hogy legyen, aki halála esetére az ő kedves műszereit s ezekkel az ő cégbeli jó hírnevét örökölje.

A pályaválasztásra azon egyszerű ok adott alkalmat, hogy Ferenczy István egyik pajtásával: **Csapó Józseffel** a szérús kertek közt, a saját keze alól kikerült kerekcső ágycsukából-e, vagy kulcspuskából verebekre lövöldözött s a gyerekpajtások nem vették észre, hogy a hitközség tudós papja, **Szeőke Ferenc** tiszteletes útja arra vezet. A lövés nagyot pukkant s mivel ilyesminek aratás és cséplés idején történnie nem volt szabad, a két fiút a tanári kar maga elé idézte s Csapó Józsefet öt botütésre ítélték, Ferenczyt pedig, vagy azért, hogy a bot alá feküdni nem akart, vagy azért, mert a tiszteletes úr az édesatyjának nagy tisztelője, mondhatnók barátja volt, inkább mesterségre adták s annál fogva a humanoriákkal egészen fel kellett hagynia.

Hogy mennyire hiteles ezen adat, elég, ha annyit jegyzünk ide, hogy azt a művész gyermekkori barátja: Csapó József maga beszélte jelen sorok írójának. Kevésbé elfogadható a rimaszombatiak azon hiedelme, hogy a katonaságtól való félelemből lépett Ferenczy a művészi pályára –

bár az igazat megvallva – ebben is van valami kis része.

Mikor a szobrász meghalt, a rimaszombati főgymnasium ifjúsága, állítólag a tanárok ösztönzésére versbe foglalta a művész életpályáját s azon költemény szerint, melyet állítólag **Győry Frigyes** tanuló írt, el van mondva, hogy vándorló legény korában az útját nappal azért nem folytatta,

Mert félt mindig útjában is,
Hogy nappal elfogják:
Azok a ciframentések,
Azok a katonák.

Huszonkét éves volt, midőn 1814-ben Budáról Bécsbe ment, miután rézbe, acélba metszeni szépen megtanult s viaszból mintákat készített; de arra, hogy a császár katonája legyen, magában semmi kedvet sem érzett.

Az az adatot, hogy Ferenczy a negyvenes években az özvegy **Langné** pesti házában mily otthonos volt s az úrnő fiatalabb leányának: **Paulinának** nemcsak udvarolt, hanem azt huszonöt esztendőn keresztül még akkor is ideáljának tekintette, mikor e hölgy egy írónak: **Ábrányi Emilnek** nevére lőn, Meller Simon használta fel először, mi csak annyit tudunk Ferenczy István első szerelméről, hogy Bécsben, 1817-ben, tehát huszonöt éves korában az eszményképe a szép **Turiet Vilma** volt. 1866. október 30-án közölte ezen adatot a megboldogult szobrász testvéröccse néhai **Bodon Ábráhámmal**, Gömör vármegye másodalispánjával, amely nyomtatásban is olvasható a *Budapesti Hírlap* 1888. évi 301. számában a reformáció emlék-ünnepé alkalmából, mivel Ferenczy, hogy magát tovább képezze, a neki felajánlott hölgy kezéről lemondott s mint vőfény s a Turiet család barátja, saját karján vezette Vilmáskát a templomba november 31-én Bécsben s a díszes esküvő után pedig újra kezébe vette a vándorbotot s elutazott Olaszország kék ege alá.

A Budapesti Hírlap f. é. március 7-iki száma némi szemrehányással említi fel, hogy Ferenczy nem fejthet ki a **Canova** és **Thorwaldsen** mesterek ellentétes egyénisége miatt egész pompás talentumát, amiben a hazai állapotok mostohaságának is része volt. Ez tény. Azonban e helyen nem szabad elfelejtenünk, hogy itt annyi adat nyomul előtérbe s a lélektani motívumok gondos mérlegelése nemcsak a kezdő író tollat teszi ki erős megpróbáltatásnak, hanem a legprofesszionatusabb műtörténészet is.

Ferenczy István a Csokonai mellszobrát még 1822-ben készítette s a következő év tavaszán küldte haza, s miután azt **Kemery Mikó Mihály** debreceni Senator a város alkalmatosságán hazaszállította, az ünnepélyes leleplezést Debrecenben 1823. március 11-én tartották meg. Meller Simon ezt a művész budai megtelepülése idejében közli, mikor Ferenczy itthon geológiai tanulmányokkal s kőfaragó, kőfejtő munkálatokkal volt igénybe véve.

Ferenczynek a tiszolci, csetneki, a szászkaizai és ruszka-bányai márványtelepek feltárása sokkal több időbe és fáradságba került, mintsem azt a mai kor embere el tudná képzelni. Pozitív adatunk van reá, hogy még 1892. február

28-án is számon kérte a magyar geológiai intézet a Ferenczy életrajzában ismertetőitől azt az adatot, hogy honnan tudják azt, miszerint a szobrász csakugyan használt volna dognácskai követ, s melyik szobra készült ide való fehér márványból?

Magyarország az ő korában szobrászokban vajmi szegény volt. **Dunaiszky László** volt az egyetlen, akinek hírnevét ismerték s aki **Casagrande** mellett meg tudott élni. A szintén rimaszombati **Halász László** eltűnt a műtörténelem színteréről, anélkül, hogy csak némi dicsőségre is vergődhetett volna, kinek műtermét a hatvanas években a régi Beleznay-kert ősz-utcai oldalán többször felkerestük, ahol barátjával: **Kuglerrel** együtt testvéri egyetértésben megfértek és dolgoztak.

Tanítványai közül **Faragó (Neuschl) Józsefet** és **Hallgass Mátyást**, azért-e, mert nem volt tehetségük, vagy hogy Ferenczynek magának is nehéz volt a sorsa, csakhamar elutasította, az előbbi 1839-ben bizonyos **Birkés Endre** uradalmi gazdatiszt ajánlotta hírlap útján **Simoncsits János** alispánnak, az utóbbit **Farkas Remete Pál** hozta szóba az *Athenaeum* 1840. évi január 30-iki számában. E fiatal emberekről Meller Simon meg nem emlékezett, annál inkább megemlékezett **Izsó Miklósról**, akit, mint okmány által bebizonyított dolog, csakugyan tanított Ferenczy.

Izsó Miklóst e sorok írója azóta ismerte, hogy **Jakovetz Antal** rimaszombati kőfaragótelepén az épületköveket nagyította. Ott állott ez a telep akkor, ahol ma a zsidótemplom épült, az ágost. h. ev. templom szomszédságában, s a pirosarcú, szókefűrtű ifjút, volt guerilla-tisztet, mintha most is látnók, amint a deszkabódé bejárata előtt szeméit törülgetné abban a félelemben, hogy a katonauralom elővezeteti. Ez a kezdő művész lett később a híres **Búsuló juhász** megalkotója. Rövid néhány hónapot töltött Rimaszombatban s elment a városból anélkül, hogy valami sokat emlegették volna.

Ferenczy István budai műtermét **Törs Kálmán** írta le valahol a hatvanas években, de hogy melyik lapban, hamarjában nem tudjuk megmondani.

Hogy a *Szózat* költője a Ferenczy István fólthi szőlejjében szavalta a híres fólthi dalt – köztudomású. **Vörösmartyt** sokat nógatták, hogy írna már egy a „Geselliges Lied“ nevű műfajhoz tartozó verset, s az 1842-ben megszületett, mikor fölötte előbb véleményt mondott **Deák Ferenc** is, s vele október 5-én kedves meglepetést szerzett a költő.

Ferenczy 1847-ben dobta vésőit a Dunába s önmagával teljesen meghasonlott, mikor szülővárosába visszament lakni. **Fáy András** megemlékezik a művész naplójáról is, amelyet magával vitt s midőn a váci Naszál tetején felkapaszkodtak a lovai, ő, vagy azért, hogy elzsibbadt tagjait mozgásba hozza, no meg, hogy a lovak terhet megkönnyítse, a kocsi mellett haladt s nem vette észre, mikor a jegyzetei a kocsi derekából kicsúsztak.

Mily érdekes volna, ha valaki ezeket a naplójegyzeteket az özvegy **Jánosdeák Andrásné** úrnő által ajándékozott gyűjtemény számára valamikor előadná!

A Budapesti Hírlap f. é. március 7-iki száma nem veszi

jó néven, hogy Meller Simon a művészt magát a maga faragatlan, nagyon is közvetlen, nem irodalmi nyelvén egész lapokon keresztül beszélteti. Való igaz, hogy a szobrász hivatásos író nem volt, azonban tessék elolvasni az ő apológiáját. Az Athenaeum 1840. évi november 8-iki 38. számában, amely ezen cím alatt jelent meg: *Tőlem is egy szó a sok szóra*, melylyel támadóinak felelt, ez olyan írói mű, amely akkor bármely neves férfiúnak is díszére vált volna. Úgy hallottuk, hogy az öccsének: Ferenczy Józsefnek a tollából került ki, vagy hogy az is segített neki a védőirat kidolgozása körül.

Ferenczy István, aki egykor igen kedvelt tagja volt a pesti írói körnek, rendes látogatója a Lakatos utcai Csiga vendéglőnek, a **Fáy András** Kalap-utcai házának stb., mikor szülőföldjén meglepedett, szörnyen nélkülözte a művelt emberek őszinte barátságát. Az, úgyszólván egyedül az szerzett neki kellemes szórakozást az érzékeny s finom lelkületű művésznek, hogy kijárogatott a **Szathmáry-Király** családhoz, ahol ref. papok, vidéki földbirtokosok, tanárok fordultak meg.

Gyalogszerrel olykor-olykor kijárt a szabadkai pusztá korcsmájába, ahonnan egy félmesszely bor elfogyasztása után a kőhíd mellett letért a gyalogösvényre s a réten közelítette meg a várost. Egy ilyen alkalommal szólította meg e sorok íróját is, legvalószínűbben az 1856. év tavaszán, midőn a **Pepita d'Oliva** nevű táncosnő a pesti nemzeti színházban spanyol táncokat mutatott be s castagnettekkel verte táncához az ütemeket. Ezek a csattogófácskák az egész országban elterjedtek s e sorok írójától mosolyogva kérdezte, hogy hogyan kell azzal dobolni, hogy kell kiverni a dallamosabb ütemeket s mikor azt saját állítása szerint nem bírta elsajátítani, elkezdte az ő külföldi tapasztalatait mesélni s most az az ősz ember, aki egy félszázad előtt odaadó szeretettel és a legmélyebb tisztelettel emlékezett mindig a hazai szobrászat első úttörőjéről, akkor, mint gyermek, kipirult arccal sietett az édes anyja ölébe s diadallal mesélte el a hallott dolgokat **VII. Pius** római pápa udvaráról, a Szent Péter templomának kincseiről s több efféléket.

A köznép egyszerűen csak „Múza Pestá“-nak csúfolta a szobrászt; de ezt tulajdonképpen nem az szégyenlette, akiről mondván volt, hanem aki a száján kiejtette.

El volt felőle terjedve az a hír, hogy nagyon okos ember, sokat tapasztalt és hogy még az állatok nyelvét is érti, a reformátusok pláne azzal gyanúsították, hogy a pápával való barátsága gyanús; ő neki okvetlen ki kellett térni a pápista vallásra, amit az bizonyított legjobban, hogy 1847 óta, csaknem tíz éven keresztül nem látták, hogy az Úr asztalához járult volna.

Hogy a szabadságharc leveretése után a nép Rimaszombat városa egyik megmentőjének tekintette, igen természetes; mert tagja volt annak a küldöttségnek, amely, **Káposztás József** város bírása, **Dapsy Vilmos**, **Katinzky Gusztáv** tanító s a három hitfelekezet papjaiból állott s a tolmácsnak neki kellett lennie, hogy magát a küldöttség a muszka tábornok előtt megértesse. Ezen szerepet igen szépen és érdekesen megírta **Konyha József** a

Gömör-Kishont című újság 1875. évi március 14-én és következő számaiban.

Ferenczy István halála előtt végrendeletet is készített, amelyet hasonlóképpen Törs Kálmán tett közzé valamely színházi újság tárcájában, bár arra viszont nem emlékezünk, hogy azon adat benne volna, amit Meller Simon állít, hogy az Athenaeum azon számát tegyék a koporsójába, melyben Vörösmarty az ő védelmére kelt.

A jeles ember egy Korompán kapott sérv következtében, Rimaszombatban halt meg 1856-ban, július 4-én. Temetése a reá következő vasárnap délután ment végbe, az eső erősen zuhogott s a koporsóját ugyanabba a sírba bocsátották le, amelyben édes atya hamvai porladoztak. Életrajzát a szintén rimaszombati **Berecz Károly** 1859-ben, a *Vasárnapi Újság*-ban tette közzé, s egyúttal mellékelte a Hertel által fára metszett Latkóczy-féle arcképet, amelyről, úgy látszik, Meller Simon tudomással nem bírt. Berecz adatait otthon, Rimaszombatban szerezte be.

Unokatestvérének: Ferenczy Samunak a szobrászra vonatkozó adatait a hatvanas években Nagyszécsényből a mai nap is élő **Concilia Emil** közölte e sorok írójával; de azok aligha kerülnek elő, mert fájdalom, az 1875-iki budai árvíz alkalmával egészen tönkrementek, vagy talán teljesen elvesztek.

Ferenczy Józsefnek, a kassai ref. lelkésznek Bodon Ábrahámhoz intézett levelét – ha emlékezetünk nem csal, kivonatban közölte a Gömör Kishont című újság.

Ferenczy éppen most ötven esztendeje, hogy a sírban nyugszik – mint Fáy András írja: a „*sírban, hol a szentvedélyek pihennek, hol béke uralkodik.*“

Ferenczy annyi tört reménnyel szállt sírjába, hogy Magyarországból akkor a szobrászat jövője felé egy sugárka sem mosolygott, ha szelleme ma feltámadna, látná a nagy elváltozást, látná a nagy haladást s érezné a jövőt, azon boldogító tudattal lépne az enyészet országába vissza, hogy nem élt hiába.*

*Eredetileg megjelent a Művészet című folyóiratban (1906). Szerkesztett változat.

A művész idős korában

Szerződés.

mely egyfelől az államkincstár nevében dr. Térey Gábor is, mint az Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeum igazgató-helyettese, másfelől pedig örv. Sándy Gyuláné és örv. Harmatay Béláné úrnő között a mai napon az 1914. évi február hó 21-én kelt 27999 számú, vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszteri leiratban nyert felhatalomzás alapján az alábbi feltételek mellett kötöttek.

1. §.

Örv. Sándy Gyuláné szül. Jánosdeák Paulin és örv. Harmatay Béláné szül. Jánosdeák Júlia budapesti lakosok, mint eladó, örök áron eladják a Magyar Királyi Államkincstárnak a kiválólagos tulajdonukat képező és az ezen szerződéshez fűzött jegyzékben részletesen, egyenként felsorolt 80, azaz Nyolcvan darabból álló plasztikai gyűjteményt az Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeum részére, — a Magyar Királyi Államkincstár, mint vevő képviselőjeként pedig dr. Térey Gábor udv. tanácsos, az Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeum k. igazgatója, a fentnevezett eladótól kiválólagos tulajdonjoggal örök áron megveszi az Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeum részére a fentebb említett plasztikai gyűjteményt 215,000.-, azaz: Kettőszázötvenöt ezer korona vételárért a következő feltételek mellett:

*

Kelt Budapesten, 1914. évi márczius hó 29. napján.

Örv. Sándy Gyuláné
és Jánosdeák Paulin
mint eladó.

Örv. Harmatay Béláné
szül. Jánosdeák Júlia
mint eladó.

Dr. Térey Gábor
mint vevő.

Dr. Térey Gábor
udv. tanácsos
tanul.